

MUHAMMED HAMDİ YAZIR TEFSİRİYLE İMTİHANIM

— METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU —

İstanbul'daki üniversite hayatımın ilk yıllarında, arkadaşlarım arasında özellikle de sanatla uğraşanlar bakımından kendime onlardan farklı bir yol çizdiğim çok belli oluyordu. Hatta okuduğum kitaplara bakarak eğer şiir yazmayı sürdüreceksen bu kitapların işime yarayacağını yüzüme söyleyenler vardı. Birlikte Necip Fazıl'ın Erenköy'deki evinde edebiyat sohbetlerine katılıyorduk. Sezai Karakoç'un *Diriliş* yazıhanesinde elimizden geldiğince ona yardımcı olmaya ve kendisinden istifade etmeye çalışıyorduk.

Geçen asrın 60'lı ve 70'li yıllarından itibaren memleketteki siyasal sosyal farklılaşma ve çatışmalar hız kazanmış, buna bağlı olarak da her ideolojinin teorik metinlerini içeren eserler yayımlanmaya başlamıştı. Ben lise hayatımı Malatya'da tamamladığım için Malatya Fikir Kulübü'nde M. Said Çekmegil'e yakın duruyordum. Bu sebeple evvela onun eserleriyle muhatap olmuştum. Açıkçası İslâmî anlayışımın deyim yerindeyse Kur'an merkezli şekillenmesi bu eserler münasebetiyle erkenden başlamıştı. Evet, şiir yazıyor, edebi okumalar yapıyordum. Ancak inanç dünyamın kulaktan dolma, geleneksel biçimde oluşmamasına çalışıyor, bu alanda başta Kur'an meali olmak üzere yayımlanan eserlere kayıtsız kalmıyordum. Çekmegil dışındaki yerli yazarlardan (Mehmed Âkif'i daima daha farklı bir mevkide tutarak söylüyorum) Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'u daha ziyade sanat telakkimi olgunlaştırmak maksadıyla okuyordum. Bu tutumum arkadaşlarım tarafından çok da hoş karşılanmıyordu. İslâm'ı daha doğru anlamının ve öğrenmenin yolu başka vadilerden geçiyordu; böyle düşünüyordum.

GENİŞ ÖLÇEKLİ OKUMALAR

Arapça, Urduca, Farsça dillerinden tercüme edilen ve dönemin ihtiyacına karşılık geldiğini düşündüğüm eserlerin büyük bölümü *hareket fıkıhı* diyebileceğimiz siyasal ve sosyal meselelere dairdi. Bu eserler itikadi noktada Türkiye'deki müelliflerin mistik eğilimleri yerine çoğu noktada Kur'an mahreçli yorumlar taşımaktaydı. Cihat kavramını biraz daraltarak salt savaşa hasreden dilleri bakımından bugün eksik bulsam da Seyyid Kutub ve Mevdudi gibi düşünürlerin eserleri üzerimde ciddi hak sahibidirler. İşte sanatla uğraşan yakın arkadaşlarım kendilerini bundan mahrum bırakarak Dostoyevski ile Kafka arasında gidip gelmeyi tercih ettiler. Onların İslâmî diyebileceğimiz eserleri okumalarına hiç şahit olmuyordum. Kendi okumalarımı da açıkçası sanki hafif buluyorlardı. Sonunda elbette herkes kendi yolunu seçmişti.

Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'an* (Kur'an'ın Gölgesinde) tefsiri 1968 yılından itibaren Türkiye'de yayımlanmaya başlamıştı. Muhammed Hamdi Yazır tefsiri evvela 1936 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, ikinci kez müellifin büyük oğlu Muhtar Yazır'ın çabasıyla 1960 yılında ve nihayet bizim elimize ulaşan baskısı Eser Kitabevi logosuyla 1971 yılında neşredilmişti. Benim üniversite hayatımda bu iki tefsir arasında unutmadığım bir maceram vardır. O tarihe kadar Hasan Basri Çantay ve Ömer Rıza Doğrul meallerini okumuştum. Ama henüz hiçbir geniş tefsir okumamıştım. Her ikisini de büyük hevesle bekliyordum zaten. Ansiklopedik birer müracaat kitabı gibi daima yanımda bulunduracaktım. Ama baştan sona en azından

Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* ismini verdiği tefsirin, Türkçe okuyazar her mümin, en azından birinci cildini orijinal diliyle okumalıdır diye düşünüyorum. Elbette bütün tefsiri okumanın faydaları saymakla bitmez. Fakat ilk ciltte üstat Kur'an kavramlarını vakti gelince derinliğine tahlil etmektedir."

birer kere okumalıydım her iki tefsiri de. Evvela Seyyid Kutub tefsirini on altı cildini birden temin ederek bir ramazan günü okumaya başladım. Yirmi dokuz gün zaruri ihtiyaçlar dışında evden çıkmayarak bu süre zarfında on altı cildi birden bitirmiştım. Arkadaşlarımla birlikte ben de kendime şaşıyordum aslına bakarsanız. Ne yapayım üstat öyle yazmıştı ki su gibi akıyordu. Her ne kadar tercüme beni pek sarmamış olsa da eserin aslındaki edebî kudret kendini gösteriyordu. Ana fikri cihad olan bir tefsirdi bu. Üstat hapiste yazmıştı üstelik. *Hareket fıkhi* dediğim husus bütün surelerinde, ayetlerinde kendini gösteriyordu. İnanılmaz bir iş başarmışım gibi bakılıyordu bana ama ben kendimi biliyordum. Tefsir baştan sona Kur'an'ın *edebî icazını* konu ediniyor ve Kur'an ışığında o dönemin günlük olaylarını yorumlamaya çalışıyordu.

Gençlik ateşimizi teskin edecek bir hayli yaklaşım vardı bu eserde. Besbelli klasik tefsir geleneğini sürdürmek ve bilgi vermekten ziyade bilinç aşlamak maksadına matuf bir çalışmaydı. Düşünmeyen bir topluma evvela düşünme ve şuur aşısı yapılmalıydı. Tam bana göre bir atmosfere düşmüştüm okurken. Biraz daha ileri giderek söylemeliyim ki bizim cephedeki arkadaşlarımızın büyük ekseriyeti diğer ideoloji sevdalıları gibi sokak çatışmalarına teşne idiler. Bense meselelere daha köklü ve en çok da özeleştirel bakılması taraftarıydım. Zira düşman dışımızda, sokaklarda değil bizzat içimizdeki cehaletin, yanlış algıların, uç yorumların ta kendisiydi. Kendini ıslah etmeyenin gayrıya bir yararı dokunamazdı; böyle öğrenmiştim vaktiyle.

Hakkını yemeden söylemeliyim ki Seyyid Kutub tefsiri geçmiş, bugün ve gelecek dediğimiz zaman kavramına dair zihnimde yeni keşiflere kapı aralamıştır. Onu okuyunca iyice anlamıştım ki Müslümanlar bin yıl evvel ortaya konmuş fıkhi yorumlarla hayatîyetlerini sürdüremezler. Ve elbette bu durumda dünyaya dair genel geçer bir söz söyleyemezler. Zamanın fıkhnı üretmek mecburiyetindedirler. Bir lokma bir hırkaya rıza felsefesinden mistik hezeyanlara kadar ne tür ritüel varsa onları bırakarak dinamik, devrimci bir akideyi yaymanın vakti gelmiştir. Nitekim Seyyid Kutub'a Müslüman Kardeşler'de birlikte çalıştığı Cemal Abdünnasır, özür dilemesi hâlinde af olacağı haberini göndermişti. Ancak üstat buna rağmen "bir Müslüman bir münafıktan özür ve af dilemez!" dediği için idam edilmişti.

Benim Kur'an merkezli ilmî anlayış ve inanış tavrımı asıl takviye eden tefsir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a aittir. 1971 yılında üniversite hayatım esnasında tam dokuz cilt olarak yayımlanan tefsir, aynı tarihlerde en yakın arkadaşlarım Şakir Kocabaş ve Cahit Koytak ile üçümüzün de büyük heyecanı ile karşılanmıştı. Sanki hep onu bekliyormuşuz gibiydi. Gündelik hayatımız, sohbetlerimiz daima İslâm ve Kur'an üzerine sürüyordu zaten. Ekonomik gücümüz yetmiyordu; varlıklı bir tüccar dostumuz eseri bize temin etti. Tamamını ben o tarihte yaşadığım öğrenci evimize aldım. Birinci cildinden okumaya başladım. Cahit Koytak da ikinci cildini aldı. Tefsirle maceramız böyle başladı. Şu anda tamamı benim kütüphanemde bulunmaktadır bu üç arkadaşım ile aramızdaki müşterek servetin. Cahit ve benim elimden neler çektiğini öğrenmek isteyenler birinci ve ikinci cildi şöyle bir karıştırırsalar ne görürler? Birinci ciltte benim kurşun bazen de tükenmez kalemle alelacele altlarını çizerek şerhler düşüp yaptığım karalamalar son derece başarısız çizgiler hâlinindedir. Ama ikinci cilde bakıldığında orada Cahit Koytak'ın bir ressam titizliğiyle alt çizimleri ve kenar notları görülecektir. Tefsirle karşılaşmamızın heyecanını anlatabilmek için verdim bu örneği; şimdi tefsire geçebiliriz.

TEFSİRE DOĞRU ADIM ADIM

Aramızda yalnızca Şakir Kocabaş imam hatip mektebinden mezun olmuştu. Cahit Koytak'la ben düz lise mezunuyduk. İkisi İstanbul Teknik Üniversitesi'nde kimya okuyorlardı. Hatta Şakir, okulu bitirmiş bir ara İngiltere'ye gitmişti. Ben hukuk fakültesindeydim. Etrafımızdaki diğer arkadaşlardan hiçbiri ve evet maalesef hiçbiri- nin kalbi Hamdi Yazır tefsiri veya herhangi bir meal ya da tefsir ile alakalı bir okuma heyecanı ve coşkusuna açık değilmiş gibi duruyordu. Hatta bizi şaşkınlıkla biraz da kınamayla izleyenler bile vardı. Kaldı ki onların büyük ekseriyeti imam hatip mektebi mezunuydular. Aralarında tam ve yarım hafızlar vardı ve fakat ellerinde manasını anlayabilecekleri ilahi vahye dair herhangi bir metin yoktu. Bulduklarıyla yetinen âdeta sonsuz tatmine ulaşmış gibi bir kibirle bizi yargılayanlar vardı aralarında. Aslına bakarsanız genel anlamda Müslümanlar üzerinde epeyce bir zamandan bu yana Kur'ân'a karşı bir korku, bir ürperti, bir yanaşma endişesi bulunuyordu. Muhtemelen Vakıa Suresi 79'uncu ayetindeki ifadenin "Kur'ân'a abdestsiz dokunulamaz." şeklindeki yanlış tercümesi sebebiyet veriyordu bu bakış tarzına. Oysa biz Âl-i İmrân Suresi 191'in "O akıl sahipleri ayaktayken, otururken ve yan üstü yatarken de Allah'ı zikrederler." ayeti mucibince hareket etmekteydik.

Şakir'in evinde muhtemelen 1960 baskılı Hamdi Yazır tefsiri vardı. Biz de Cahit'le aynı eseri ortak okumaya başlamıştık. Buluşmalarımızda sıklıkla bu tefsirden öğrendiklerimizi birbirimize merak, hayret, hayranlık ve heyecanla aktarıyorduk. Sebebi şuydu, o güne kadar İslâm ve Kur'ân hakkında öğrendiklerimizin birçoğunun yanlışlığını görüyor hem üzüyor hem sevin-yorduk. Zira bize öğretenler, bizden öncekiler adına üzülyorduk. Tefsirin biz üç arkadaş- ı asıl çarpan yönü nedir, diye sorulabilir. Hiç şüphesiz hatırıma en evvel üstat Hamdi Yazır'ın Kur'ân kavramları hakkında özellikle de birinci ciltte yaptığı tanımlardır, derim. Ana kaynağı Râğıb İsfahânî'ye ait *el-Müfredât* adlı Kur'ân sözlüğü olmak üzere kelimelerin ilmî tanımını veren diğer Arapça sözlüklerdi. Nitekim sonraki yıllarda Pınar Yayınları arasında yayımlanan Râğıb İsfahânî'nin *el-Müfredât* sözlüğü bize hâlen rehberlik etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamamız istikametinde okuyucusuna,

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

her müracaat edene ciddi ipuçları veriyordu *el-Müfredât*. Bir dili iyi öğrenmek ve anlayabilmek için evvela kelimelerin doğru tanımları, ardından sembol ve mecazlar ve deyimler hakkında yeterince malumat sahibi olmalıdır. Hamdi Yazır tefsiri bu bakımdan Türkçe okuryazarlara bir hayli ışık tutmaktaydı. Elbette yeni nesil için Osmanlı Türkçesi biraz ağır gelebilir ancak zaten böyle muhteşem bir tefsir yanında sağlam bir sözlük olmadan okunamaz.

Seyyid Kutub tefsirinin ramazan ayı boyunca on altı cildini birden okuyup bitiren ben, Hamdi Yazır tefsirine aynı metodu uygulasam şüphesiz sınıfta kalırdım, zaten öyle olmadı. Fakülte- deki derslere zaten hiç ama hiç devam etmiyordum. Bu sebeple de sıklıkla sınıfta kalıyordum. Açık- çası boş vermiştim mektebi. Benim başka bir derdim vardı ve dermanımı da bulmuştum. He- men günün büyük bir kısmını Hamdi Yazır tef- siri okumaya hasretmişim. Yanımda Şemsettin Sami'nin Osmanlıca ve Ferit Devellioğlu'nun Latin harfleriyle basılmış sözlükleri vardı. Onların yardımıyla dokuz cildi birden tam dokuz ayda okuyup bitirmiştim. Zaman zaman arkadaşlarla buluştuğumuzda beni tanımayan- lar İslâmî meseleleri biraz da onların alıştığı

bilgilerden farklı konuşunca soruyorlardı hangi okulda okuduğumu. Beklenti elbette Yüksek İslâm Enstitüsü olmalıydı onlara göre. Fakat ben sorunun sorulduğu esnada kaçınıcı ciltte isem şöyle cevaplıyordum: “Elmalılı Hamdi Yazır Fakültesi üçüncü sınıftayım.” Bugün insanlara şaka gibi gelebilir ancak ben emin olun çok ciddiydim. Hatta bir arkadaş o tarihlerde benim bu söyleyimi daha kalabalık mekânlarda aktararak örnek veriyormuş diye işitmiştim.

TEFSİRLE ÖĞRENİM HAYATIM

Şûra Suresi 52’nci ayeti, tefsir karşısındaki benim konumumu doğrusu iyi tanımlamaktadır. Orada her ne kadar Allah Resûlü’ne hitap varsa da ben kendi üzerime alarak okumayı tercih ediyorum. Muhammed Esed’in *Kur’ân Mesajı* adlı mealinden: “İşte sana da (ey Muhammed) kendi buyruğumuz altında hayat veren bir mesaj vahyettik. (Bu mesaj sana gelmeden önce sen vahiy nedir iman (nedir) bilmezdin: ama (şimdi) bu (mesajı) bir ışık yaptık ki onunla kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ulaştırabiliriz: şüphesiz sen de (insanları onunla) doğru yola ulaştıracaksın.” Ben bir Müslüman çocuğuydum. Büyüdüğüm evimiz Nakşi tarikatına mensup babamın tekkesi idi. Müritleri vardı, onlarla okumalar yapıyorlar ve sıklıkla da adına zikir dedikleri ritüellerle vakit geçiriyorlardı. Gerçi ben daha Malatya’daki lise yıllarımda bu tür anlayışa eleştirel bakmayı öğrenmiş ve farklı bir yol tutturmuşum. Bu sebeple babamla aramızda anlayış farkları ve ciddi bir fikrî mesafe oluşmuştu. Babam kendi göçüp gidince yerine vekil arıyordu. Benden ümit kesince oğlum Muhsin üzerinde düşündü. Onu çok seviyor ve halifesi yapmayı düşünüyordu. Olmadı, Muhsin de yanaşmadı. Ben bir bakıma hakkı ve doğruyu bulmuşluğun küçük bir asabiyetine sahipmişim. Zira tefsir okumaya başlayınca bambaşka ufuklar, pencereler açılmıştı önümde. Biz Malatya’da elbette bir bilinç atlaması yapmıştık. Fakat Kur’ân yeterince kültürümüzün veya yalnızca benim dar kültürümün diline yerleşmemişti. Kitap nedir, hikmet nedir, iman nedir ben de ancak Hamdi Yazır tefsiri okuyunca mevcut bilgilerimin ciddi bir tashihe ihtiyacı olduğunu öğreniyordum.

“O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir.” (Bakara Suresi 269. ayet)
Hattat Muhammed Hamdi Yazır.

Aynı tarihlerde ek bir okumanın da hakkını vermeli, ondan da söz açmalıyım. O da son derece kötü tercüme edilmiş olmasına rağmen Mevlâna Şibli tarafından başlanan ve Süleyman Nedvi’nin gayretiyle tamamlanan *Asr-ı Saâdet* adlı külliyyattır. Bir kısmı Ali Genceli diğer kısmı Ömer Rıza Doğrul tarafından tercüme edilmiş bu toplam on beş ciltlik şîret kitabı da benim, müslümanın ferdî hürriyetinin sınırları hususundaki öğrenimimi tamamlamaktaydı. Hamdi Yazır tefsirinin bir önemli özelliğinden de söz açmalıyım. Malum ben hukuk fakültesi öğrencisiyim lakin fiilen gözlemiştim ki bu memlekette hukuk yoktur. Mektepten mezun olsam bile avukatlık yapmamayı düşünüyorum. Zira laik Kemalist bir rejim tamamen Batı kopyası yasaları toplumuna dayatmaktaydı. Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinin Büyük Millet Meclisi tarafından resmî bir vazife olarak verildiğini biliyorduk. İnsanlara şaşırtıcı geliyordu bu durum. Memleketi Batı’ya bağlamaya çalışan, İslâmî meselelere epeyce mesafeli bir rejim kuranlar böyle bir vazifeyi niçin vermiş olabilirlerdi. Her ne kadar bu vazifenin aralarında dönemin uleması da bulunan Millet Meclisi tarafından verildiği söyleniyorsa da özellikle aynı tip bir meal yazma vazifesi verilmiş bulunan Mehmed Âkif’in macerası bakımından manidar görünmektedir. Çünkü Akif, mealinin yakılması vasiyetini verdiğinde, ikinci Büyük Millet Meclisi’nde artık

ulemadan kimse yoktur. Yönetici iradenin Âkif mealini namazlarda Türkçe okunsun diye bir uygulamaya alet edecekleri endişesi doğmuştur.

Peki, Elmalılı Hamdi Yazır yeni Türkiye Cumhuriyeti rejiminin resmi vazifelendirmesi sonucu yazdığı tefsirinde onların emellerine hizmet edici bir boyun eğme örneği sunmuş muydu? Asla ve hayır! Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış bu tefsirin siyasi görüşü aynen şu cümleyle sergileniyordu: “Biz Hakk’a bağlı bir hukuk nizamına inanıyoruz.” Bu memlekette hukuk yoktur, diyen ben bu satırları okuyunca neredeyse havalara uçmuş ve eserin müellifi hocaya dualar etmişim. Âkif nasıl boyun eğmemişse yeni rejimin yönetici iradesine, Hamdi Yazır da asla boyun eğmemişti. Ve kanaatini gizlememiş, Allah’ın vahyini eğip bükmeden aktarmaya çalışmıştı. Bir örnek cümle okuyalım: “Vaz’ı beşerî olan kanunlar ne ilim ne din hiçbirisi olamazlar, bunlar ilim noktainazarından batıl, din noktainazarından şer teşkil ederler ve gayri müstakimdirler. Bunun için beşerin hakkı gerek ilimle ve gerek dinde kanun vazetmek değil Hakk’ın kanunlarını arayıp bulmak ve keşf-ü izar etmektir.” (s. 126)¹

Elmalılı Hamdi Yazır’ın *Hak Dini Kur’ân Dili* ismini verdiği tefsirin, Türkçe okuryazar her mümin en azından birinci cildini orijinal diliyle okumalıdır, diye düşünüyorum. Elbette bütün tefsiri okumanın faydaları saymakla bitmez. Fakat ilk ciltte üstat Kur’ân kavramlarını vakti gelince derinliğine tahlil etmektedir. Ben de bu yazı boyunca kısa alıntılarımı hep birinci ciltten yapmaya çalışıyorum. Diyebilirim ki ben *Düşünmek Farzdır ve Kalbin Marifetleri* adlı eserlerimin ilhamını bu esere borçluyum. Mesela akıl, vicdan, takva, aşk gibi edebiyatımızda mebzul miktarda tüketilen bu kavramlar hakkında genel geçer anlayışlarla çatışan fikirlerin kaynağı bu tefsir olmuştur. Muhafazakâr muhitlerde sözgelimi “İman akılla olmaz.” iddiası yaygındır. Ben tefsirde tam aksi kanaatleri okuyarak eserlerimde bolca kullandım. Onlar *gönül* diyorlardı. *Aşk* kavramı ise neredeyse kutsanıyorken ben tefsirden Kur’ân ayetlerine dayanarak aşkı ciddi biçimde eleştiren paragraf-

lar okumuştum. Şu net cümleleri örnek olarak verebilirim: “Dini hakkın mahalli akıl sahipleri- dir. Dinin şartı akıl ve ihtiyardır. Din vaz’ı ilahi, diyanet kesbi beşeridir. Hak bir olduğu gibi akıl için tarik birdir deriz.” (s. 84) Ankara’da yayımladığımız *Kriter* dergisinin “Akıl için yol birdir.” sloganı buradan alınmıştır.

GENEL KABULLERİN ÖTESİNE GEÇEN BİR TEFSİR

Mehmet Ata Az adlı müellifin *Tanrının Bilinebilirliği* adlı kitabı Otto Yayınları arasında çıktı-ğında kimi muhafazakâr çevrelerden tepkiler almıştı. “Allah bilinemez” deniliyordu. Elbette bu bilmenin türü ayrıca açıklanmalıdır. Çünkü insana bilgi selim biçimde akletme, doğru haber ve duyu organlarıyla sağlanmaktaydı. Tefsirimiz bu hususta da genel kabulleri altüst eden bir yaklaşım sergiliyor ve şöyle yazıyordu: “Biz delilsiz olan gaybe değil, delili olan gaybi makule iman ediyoruz. Her delil ise medlulünün bir veçhini haiz olduğu için delildir. Delilimiz aklımız, nefsimiz, kalbimiz, âlem ve kitabullah.” Yukarıda zikrettiğimiz bilgi yolları hususundaki orijinal ifade aynen şöyledir; müşrikler, münafıklar, kâfirler, iman etmeyenlerin vasfı anlatılırken: “Hâsılı onlar idraki hak için şart olan kalb-ü akıl, havassi selime, semai haber denilen üç sebebi ilmin üçünden de mahrum bir hâldedirler.” (s. 213) Öyle sanıyorum ki mevcut anayasa ve ilgili yasalarına bakarak tefsirimizi enine boyuna incelese Diyanet İşleri Başkanlığı bir hayli sakıncalı fikir ve yoruma rastlayacaktır. Gerisini okuyucu düşünsün. Üst- tat geçmiş ulemadan nakiller yaparken onların klasik Ehl-i Sünnet akaidine uygunluğuna değil Hakk’a ve hakikate uygunluğuna itibar etmiştir. Tarihte Mutezile diyerek uzaklaştırılmış görüş sahiplerine de müracaat etmekten çekinmemiş, kınayıcıların kınamasından korkmamıştır. Ve zaten eserin medhali sayacağımız ilk sahifelerindeki uyarısı takdire şayandır: “Okuyanlardan tekrar tekrar reca ederim ki Kur’ân’ı bu yazdıklarımın ölçmeğe kalkmasınlar.” Bu bahiste dönemin modasını sürdürenlere karşı “Türkçe Kur’ân mı olur behey şaşkın!” dediği de rivayet olunmaktadır.

Eserin giriş sayfalarındaki bir ifadesi ömrüm boyunca bana rehberlik etmiştir; diyordu ki: “Allah indinde Kur’ân’dan efdal hiçbir şefaatçi

1 Alıntıların sonundaki bu ve gelecek tüm sayfa numaraları tefsirin 1971 tarihli baskısının birinci cildine aittir.

Hamdi Yazır yeri geldiğinde insan fıtratı üzerinde uzunca durur. Fıtraten kul olan insanların kulluk etmeleri hususundaki mecburiyetlerini anlatır. Özgür seçimle Allah’a kulluk etmeyenlerin yaratılıştaki zorunlulukları sebebiyle mutlaka başka bir mabuda yine ibadet ettiklerini söyler.

yoktur, ne peygamber ne de melek.” Bu görüşünü destekleyen bir de hadis nakletmekteydi: “Ümmetimin şereflipleri hamelei Kur’ân’dır.” Buradaki yükü, Kur’ân’ı anlamadan ezberleyerek hafız olma şeklinde yorumlayan, bu yüzden yanlış anlayan yığınla grup vardır ne yazık şu anda bile bütün Anadolu’da. Tam bu hususta üstadın çarpıcı başka bir ifadesi vardı: “İbadetlerin başı olan iman...” (s. 96) İlk defa böyle bir ifade ile karşılaşılıyordu. Çünkü daha önceki ezberlerimizde iman, ibadet, ukubat, ahlak, mücazat gibi tasnifler okumuştuk. Şimdi imanın da bir ibadet olduğunu ve bu işi akleden kalbin yaptığını, dilin de bu imanı ikrar ettiğini söylüyordu. İman hakkındaki şu yaklaşım bana öyle çarpıcı gelmişti ki: “Mümini muvahhid olmak için Allah’a imandan evvel küfre tevbe etmek şarttır ve bu tevbenin şartı da tağutları asla tanımamağa azmeylemektir.” (cilt: 2, s. 871) Tağut kavramını da yeni öğreniyordum. Allah’tan başkası adına yeminden tutun da Allah’tan başkası önünde saygı durmaya kadar nice tavrı içeren bir kavramdı tağut.

Tefsirden öğrendiğim bir başka hakikat üstadın uzun boylu anlattığı *mübah*, *ibahe* kavramıydı. Ben daha önce “yapıldığında sevap kazandıran ama yapılmadığında günah olmayan davranış” şeklinde cami hocalarından öğrenmişim. Oysa müminlere Allah’ın bağıışı olan hürriyetin ta kendisiymiş ibahe, mübah kavramı. Nitekim bir başka yerde “eşyada aslolan ibahadır” (s. 289) diyordu. Ve İslâm fıkhnının dünyadaki bütün sistemlerden daha hürriyetçi ve bugünkü ifadeyle söylenecek olursa *insan hakları* mefhumuna her sistemden daha fazla kıymet verdiği açıklanıyordu.

Hamdi Yazır yeri geldiğinde insan fıtratı üzerinde uzunca durur. Fıtraten kul olan insanların kulluk etmeleri hususundaki mecburiyetlerini anlatır. Özgür seçimle Allah’a kulluk etmeyen-

lerin yaratılıştaki zorunlulukları sebebiyle mutlaka başka bir mabuda yine ibadet ettiklerini söyler. Bu bazen kendileri bazen kendileri gibi bir beşer bazen bir melek bazen de somut bir varlık mesela inek olmaktadır. Nitekim bugün hâlâ Hindu dininde üstadın “öküze tapmak” şeklinde isimlendirdiği durum yaşanmaktadır. Tefsiri okuyuncaya kadar üzerinde hiç düşünmediğim epeyce meseleyi yeni anlıyordum. Kelimeler hususundaki hassasiyetimi belki yüz misli daha yukarıya çekmişti. İlk hatırıma gelenleri sayacak olursam din, iman, millet, şeriat, mezhep, fıtrat, vicdan, akıl, aşk, ibadet, niyet, yakın, ilim, kalp, ahlak, zulüm, hikmet, şefaat ve daha bir hayli sayabilirim. Ya yanlış biliyordum yahut da eksik. Bilgilerimi hem tazeliyor hem tashih ediyordu. Allah Resûlü’nün içti hadı olmaz diye biliyordum ama üstat onun içti hadlarında yanıldığını bile not ediyordu. Sadece bu yanılmanın böyle kalmadığı, neticede hakka bir biçimde ya İlâhi uyarı yahut tutumdan vazgeçilerek ulaşıldığını öğreniyorduk. “Delilsiz taklid şer’an caiz değildir” diye yazarak Ehl-i Sünnet kelimesindeki “taklidi iman caizdir” hükmüne örtülü biçimde itiraz ediyordu. (s. 586)

Netice itibarıyla bir beşerî eser karşısındaydık. Hamdi Yazır hiçbir kibir, gurur gibi duyguya kapılmadan olabildiğince mütevazı üslubuyla Türkçede önemli bir adım atmış ve Arapça bilmeyen topluma büyük hizmette bulunmuştur. Şahsen ben onu okumadan önce de geleneksel muhafazakâr bakışa karşı mesafeli ve eleştirel bakan, orada duran birisiyken bu eseri okuduğumda ilimden ne kadar eksik ve yoksun olduğumu görmüştüm. “Küfür milleti birdir” diye bir kelam zikrediyor ve yeryüzünde esasen iki millet olduğu gerçeğini vurguluyordu. Bütün zamanlar bakımından bu ayrımın nasıl evrensel bir hakikat olduğunu İsrail’in Gazze’deki insan katliamı sırasında müşahade ediyorduk. Başta ABD ardından bütün varlıklı Avrupa devletlerinin masum pozlara bürünerek “İsrail’in kendini savunma hakkı vardır” gibi trajikomik tavırlarına ne denilecektir? “Hanif olan İbrahim’in milleti ile küfür milleti” ayrımının önemi nasıl da ortaya çıkmaktadır, Gazze’deki insanlık dramını ekranlardan naklen seyrederken bütün dünya halkları. Hamdi Yazır *Hak Dini Kur’ân Dili* adlı tefsiri ile aynı zamanda son derece günceldi. Bunda elbette Allah’ın son dönemdeki tek mucizesi Kur’ân’ın bereketini görmemek olmaz.